

вого процесу ХХ століття, значення його вироку і принципів для підтримання світового порядку у наш час. Розглядається процес реалізації ідеї про створення постійно діючого Міжнародного кримінального суду, досліджується питання приєднання України до Римського статуту.

Ключові слова: Нюрнберзький військовий трибунал, міжнародне кримінальне правосуддя, Міжнародний кримінальний суд, світовий правопорядок, Римський статут.

Анотація

Кивалов С. В. Влияние международного уголовного правосудия на мировой правопорядок. — Статья.

Статья посвящена вопросам влияния международного уголовного правосудия на мировой порядок. Исследуется деятельность Нюрнбергского военного трибунала как крупнейшего судебного процесса XX века, значение его приговора и принципов для поддержания мирового порядка в наше время. Рассматривается процесс реализации идеи о создании постоянно действующего Международного уголовного суда, исследуется вопрос присоединения Украины к Римскому уставу.

Ключевые слова: Нюрнбергский военный трибунал, международное уголовное правосудие, Международный уголовный суд, мировой правопорядок, Римский устав.

Summary

Kivalov S. V. The Impact of the International Criminal Justice On the Global Legal Order. — Article.

The article examines the influence of the international criminal justice on the world order. The activity of the Nuremberg Military Tribunal as the largest trial of the XX century is studied, as well as the importance of its sentence and principles in maintaining the world order today. The process of idea implementation in regards to establishing a permanent International Criminal Court is approached, and the question of Ukraine's accession to the Rome Statute is considered.

Keywords: Nuremberg Military Tribunal, international criminal justice, International Criminal Court, global legal order, Rome Statute.

УДК 340:572.02

В. В. Завальнюк

ЕВОЛЮЦІЯ АНТРОПОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ У ПРАВОВОМУ ВИМІРІ

На початку нового тисячоліття гуманітарні науки переживають чергову зміну парадигми — концептуальної моделі пізнання.

Як показала історія, наука звертається до нової парадигми лише тоді, коли зіптовхується з такими антиноміями (онтологічними суперечностями), що у рамках колишньої парадигми не мають свого вирішення. Так було у фізиці (теорія відносності, квантова механіка), у психології (аналітична, трансперсональна психологія) та в інших науках.

Питання «Що є людина?» спочатку є фундаментальним питанням для гуманітарних наук. Вже в ранніх пам'ятках філософської думки представлено питання людини саме про себе, звідки вона прийшла і куди прямує. У грецькій філософії, під впливом якої формувалася і формується наш культурний простір, два класичні філософи — Платон і Арістотель — розвинули найбільш цілісні теорії особи, в якому відношенні один до одного знаходяться людське тіло

і дух, що означає те, що людина є одночасно духовною і мислячою істотою, як співвідноситься людина з іншими живими істотами.

Разом з теоріями вищеназваних філософів склалися й інші філософські традиції, що вплинули на подальшу історію становлення і розвитку антропологічних досліджень як, наприклад, філософська школа стоїків. Відмічені підходи до розуміння людини, що з'явилися ще до Різдва Христового, сприяли оформленню юридичного поняття суб'єкта права в римському культурному просторі. Нарешті, у зв'язку з цим необхідно пригадати про раннє християнство з його наміром вказати загальний напрям пошуку відповідей на найважливіші питання людини. Без урахування вирішального впливу раннього християнства на історію духу неможливо зрозуміти з її позиції роздуми людини про себе і про своє визначення, про своє відношення до інших й до Бога. Якщо питання про те, що є людина, спочатку представлене у філософії, то сам термін «антропологія» з'явився в ній дуже пізно. У 1501 р. лейпцизький магістр Магнус Хундт опублікував книгу під назвою «*Anthropologium de hominis dignitate, natura et proprietatibus*». У 1594 р. Отто Касман, ректор в Штаде, написав «*Psychologia antropologica*» («Антропологічну психологію»), друга частина якої з'явилася двома роками пізніше [1].

Історію філософської антропології як дисципліни можна прослідкувати в німецькій академічній філософії аж до кінця XVI століття. Але лише в кінці XVIII століття у філософській антропології відбувається свого роду «прорив». Разом з деякими публікаціями по даній темі необхідно назвати кантівську лекцію «Антропологія в прагматичному відношенні» (1772–1773). Предмет цієї лекції — людина, так само як і реальний світ, в якому вона живе і повинна поводитися «згідно зі світом», а «для цього їй потрібне знання людини» [2]. Антропологія є видом життєвої філософії, яка за допомогою метафізичних формул намагається зрозуміти всю людину в її життєвій дійсності.

Після Канта були й інші німецькі філософи, такі як Шульце, Фріс, Фейербах і молодий Фіхте, а також Дільтей, які розуміли під антропологією знання про специфічну суть людини і про особливості її фізичного, психічного, морального, духовного і культурного життя.

Разом з цим характерним для німецької академічної філософії напрямом, що сприяв оформленню філософської антропології, в західноєвропейських країнах — Франції і Англії — мали місце й інші напрями.

Зародження антропологічних знань у правовому вимірі тісно пов'язане з дослідженням соціальних структур первісних суспільств, а значить і з «соціологією колективного», засновником якої можна по праву вважати Е. Дюркгейма, чия робота «Елементарні форми релігійного життя» вже давно вважається класичною. Саме Дюркгейм заклав ґрунт для появи і розвитку цілої школи французької соціальної антропології, представлені такими яскравими іменами, як М. Мосс і Льові-Брюль; без неї також неможливо уявити появи «структурної антропології» Льові-Стросса, що прославився такими роботами в галузі первісного мислення, як власне «Структурна антропологія», «Неприручена думка», «Шлях масок», «Ревнивий гончар» та ін. Саме завдяки його впливу

в 1960 р. в Коллеж де Франс була відкрита кафедра соціальної антропології. Льові-Стросс запропонував нову методологію соціальної антропології, що враховує праці таких основоположників семіології як Р. Якобсон, Ф. де Соссюр, Н. Трубецький, а саме, він почав розглядати первісні суспільства як структурно впорядковану і організовану сукупність знакових систем (міфу, ритуалу, жесту, спорідненості, права та ін.) [3].

Тотожне розрізнення між дикими і варварськими народами знаходимо і в працях XIX ст., зокрема в праці Л. Г. Моргана «Стародавнє суспільство» (1877). Різниця між групами та племенами, за Монтеस्क'є, дуже подібна до тієї різниці, яку проводять антропологи. Племена функціонують з допомогою загальноплеменного механізму (товариства), котрі зв'язують місцеві групи. Більшість груп — це утворення, зайняті мисливством і збиральництвом. Пастуші групи та кочівники-культуратори можуть мати політичні організації на рівні племен. Принципово те, що ці соціальні групи визнаються такими, що не мають централізованості та певної центральної координованості. Звідси й одне з актуальних нині питань філософії антропології права: чи обґрунтовано стверджувати про існування права в цих нецентралізованих типах суспільств? Монтеस्क'є теж відповів на це питання у книзі XVIII, розділі XIII, «Про цивільні закони серед народів, що обробляють землю», відзначивши, що «поділ земель — ось головна причина, котра зумовлює збільшення обсягу цивільного зводу законів народів. У народів, котрі не мають цього розподілу, цивільних законів дуже мало. Установи цих народів скоріше можна назвати звичаями, аніж законами». Очевидно, що Монтеस्क'є термін «право» використовує щодо більш складних суспільств, а «звичай» — більш простих [4].

Взагалі еволюціонізм може бути загалом визначений як теорія, яка стверджує, що всі людські спільноти проходять ідентичні стадії у розвитку своїх форм економічної, соціальної і правової організації. Однак це занадто загальне визначення вимагає уточнення.

Насамперед, якщо будь-яка еволюція є синонімом зміни, то будь-яка зміна, навіть адаптація, не обов'язково відповідає еволюції, тому що в еволюціоністській теорії будь-яка еволюція повинна виражатися в зміні стану певного інституту. Для Р.-Л. Карнейро, що, злегка змінивши, відтворює дане Г. Спенсером визначення, «еволюція — це перехід від стану щодо невизначеної і незв'язаної однорідності до стану визначеної й зв'язаної різнорідності через послідовні процеси диференціації й інтеграції» [5].

У той час як в інших суспільствах уже далеко просунувся соціальний розподіл: солідарність заснована на цьому розподілі і носить органічний характер, держава є інституціональним вираженням цього розподілу, нарешті, право, здобуваючи автономію стосовно інших форм соціальної регуляції, має всі необхідні умови для поширення сфери свого застосування [6] (у підтвердження часто згадують як фактор розвитку римського права його ранню секуляризацію).

Прийнявши цей принцип, залишається застосовувати його. Однак це можливо лише при наявності точної вимірювальної шкали, що сполучить цілий ряд належних індикаторів, які дозволяють провести порівняння різних культур.

В XIX в. у прихильників еволюціоністської концепції були в розпорядженні лише розрізнені концептуальні інструменти. У правовій сфері найпоширенішим і використовуваним критерієм був перехід від одного типу сімейної організації до іншого (на прикладі Мэна, Бахофена, Моргана).

У політичному плані еволюція приводить нецентралізовані системи до централізованих і етатистських форм. У юридичному плані вона дозволяє додати праву специфічний характер стосовно моралі й релігії і перенести поступово процес зародження права із соціальної групи (звичай) на державу (закон). Еволюція створює умови для виникнення спеціалізованого карального апарату (виникнення і розвиток судових систем) починаючи із «примітивних» форм, де конфлікти врегульовуються самими сторонами (помста), тоді як у цивілізованих суспільствах їхнє вирішення залежить від усе більш вирішального втручання третьої сторони (посередник, арбітр, суддя), чії повноваження зростають разом із статусом представника суспільства [4].

Перша серйозна спроба узагальнити досягнення еволюціонізму в праві міститься в працях Г. Поста — у його «Етнологічній юриспруденції», опублікованій в 1893 р., у якій він стверджував уже на перших сторінках: «Коли ми будемо знати всю етнологічну юриспруденцію, ми відкриємо для себе загальну юридичну систему, вираження устремлінь і можливостей людської істоти» [7]. У двох томах своєї праці Пост оглядає правові системи різних спільнот, групує норми по окремих темах (шлюб, спадкування, карне право, торгове право та ін.), відводить важливе (хоча і не чільне) місце інститутам публічного права поряд з інститутами приватного права. Творчість Поста характеризує, таким чином, прагнення вивчити всі юридичні інститути усіх відомих суспільств.

Механічній солідарності первісних суспільств відповідає репресивне право. Цим суспільствам невідомий поділ праці, крім того, у них сильна статусна ієрархія (вожді й пастирі, дорослі, недорослі і т.д.), їх характеризує сильно виражена колективна свідомість. Право й мораль взаємно проникають одне в одне, право є насамперед карним правом, оскільки будь-який замах на статусну ієрархію сприймається як виклик усьому суспільству.

Напроти, органічній солідарності сучасних суспільств відповідає реститутивне право: оскільки суспільство розділене, його члени віддають перевагу своїй приналежності до групи, до якої вони належать, а не зв'язкам з усім суспільством. Порушення юридичних норм більш не сприймається як порушення всього суспільного порядку, право утрачає свій «карний» характер, воно саме підрозділяється на різні галузі; карне право продовжує існувати, але воно розвивається повільніше інших галузей права. Право стає переважно реститутивним, тобто самооновлюючимся, тому що суспільство, зацікавлене насамперед у відновленні рівноваги, що порушується проявами насильства [8].

Однак із кінця XIX ст. антропологія права починає відходити від постулатів еволюціонізму. Новий підхід у даному питанні привніс американський антрополог Ф. Боас (1858–1942), який по суті став засновником культурного релятивізму: для нього суспільства по своїх основних характеристиках різні, оскільки людина успадковує лише генетичний потенціал, розвиток якого зале-

жить від визначеного фізичного й соціального оточення. Дарма намагатися знайти єдину схему для всіх суспільств, оскільки розходження переважає над подібністю.

Виходячи з інших посилок дифузіоністська школа в той же самий час приходить до критики однолінійного еволюціонізму. У 1911 р. Ф. Грабнер формулює основні концепції цієї школи. Згідно з цими концепціями існують культурні комплекси, утворені об'єднаним органічним зв'язком культурними елементами. У різних частинах світу виявлено ідентичні культурні комплекси, що дає підставу припускати їхнє загальне походження: мова йде про певне «культурне коло» єдиного походження, із якого ці комплекси одержали поширення. Дифузіоністи наголошують на феномені контактів між культурами, що виникають у ході цього поширення: якщо саме «культурне коло» являє собою вихідну форму, то розсіяні по усьому світу культурні комплекси є його варіантами, зміненими запозиченнями інших культур у ході процесу поширення [9].

Можна було б подумати, що перед обличчям такого подвійного руху в галузі як теорії, так практики еволюціонізм відійде у минуле. Однак, піддаючись нападкам із боку теоретиків різних напрямків, еволюціонізм знову з'являється в 1943 р. у формі нової, більш розробленої концепції. Через кілька років Стюарт розробляє концепцію багатолінійної еволюції, передбаченої Менном: спостереження за суспільствами, не зв'язаними між собою, дозволяє виявити закономірності в зміні культур. Але на відміну від прихильників однолінійної еволюції Стюарт вважає, що не можна з цих паралелей виводити загальні закони. У 1963 р. Карнейро, який заперечував це останнє обмеження, уводить поняття диференціальної еволюції: кожне суспільство розвиває різні елементи своєї культурної системи, у тому числі і права, причому в різному ступені й у різних ритмах. Одночасно, бажаючи заповнити серйозний пробіл авторів XIX ст., неоеволюціоністи прагнуть створити точний вимірювальний інструмент для оцінки культурних змін: у 1956 р. Наролл розробляє «індекс соціального розвитку», в якому право фігурує поряд з іншими еталонами виміру, порівняльне використання яких дозволяє досягти результатів, що кількісно виражаються у виді графіків і формул. Створення таких таблиць конкретизує і навіть акцентує наочно одну з ключових ідей еволюціонізму, що не є самою уразливою для критики: існують більше або менше розвинуті суспільства. У дійсності ж математичний характер цих графіків не повинен створювати ілюзій: вони підпорядковані певній ідеології, не тільки класифікаційної, а насамперед установлючої ієрархічну підпорядкованість [9].

Загальний зміст еволюції у тому, що вона відбувається під знаком зростання юридичних норм і єдиальних процедур вирішення конфліктів, при цьому ми не повинні розглядати суспільства з «мінімальним правом» як суспільства якісно нижчі стосовно інших. Ясно, що в більш первісних суспільств (таких, як суспільства збирачів і мисливців) мало права. Не тому, що вони більш анархічні, ніж цивілізовані суспільства, а просто тому, що в них менше потреби в праві. Їх більш сильно виражена однорідність і та обставина, що відносно вони носять більш відкритий характер, мають своїм наслідком більш рідкі кон-

флікти і, отже, роблять право менш необхідним. У дійсності право починає реально з'являтися лише з переходом до сільського господарства. Юридичні норми стають більш виразно вираженими, більш детальними і більш численними; організація контролю за їх виконанням переходить від родинних структур до суспільства і його представників, з'являється публічне право.

Нарешті, можна побачити близькість позицій цих авторів і політолога Ж. Лап'єра, для якого виникнення держави вписується в еволюційну схему, що не скрізь однакова, але все-таки підкоряється одному визначальному фактору. Суспільства, чия політична система досягла такого ступеня спеціалізації й диференціації, що підійшла до організації державного типу, були суспільствами, що були поставлені перед необхідністю змін по різних причинах внутрішнього чи зовнішнього порядку і змогли адаптуватися до цієї необхідності, здійснивши це найважливіше нововведення, яким є держава. Але не всі суспільства були на це здатні. Ті, яким це не вдалося, зникли.

Однак неможливо заперечувати, що всі суспільства змінюються, що вони або сприймають, або відкидають зміни, що форми цих змін різні, що вони не впливають строго одна за іншою, що ці розходження не забороняють шукати загальні закони шляхом порівняльних методів. З іншого боку, концепція «загального змісту еволюції права» викликає запитання, адже право в традиційних суспільствах виражається скоріше в процесах, ніж у самих фіксованих нормах. Іншими словами, використання процесуального методу, видимо, веде до визнання, що правові системи традиційних суспільств настільки ж складні, як і в сучасних суспільствах.

Література

1. Шульц П. Философская антропология / П. Шульц. — Новосибирск : НГУ, 1996. — 118 с.
2. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант. — М., 1966. — 480 с. — (Сочинения : в 6 т. ; т. 6).
3. Леви-Стросс К. Предметная область антропологии / К. Леви-Стросс. — М., 2000. — С. 357–384.
4. Рулян Н. Юридическая антропология : учебник / Н. Рулян. — М. : НОРМА, 1999. — 400 с.
5. Carneiro R. L. The Chieftdom: precursor of the State. The Transition to Statehood in the New / R. L. Carneiro. — Cambridge : Cambridge University, 1981.
6. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. — К. : Генеза, 1996. — 368 с.
7. Пост Г. А. Зачатки государственных и правовых отношений / Г. А. Пост. — М. : Ин-т этнологии и антропологии РАН, 1999.
8. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии : пер. с фр. / Э. Дюркгейм. — М. : Наука, 1990. — 375 с.
9. Орлова Э. А. Культурная (социальная) антропология : учеб. пособие / Э. А. Орлова. — М. : Академ. проспект, 2004. — 479 с.

Анотація

Завальнюк В. В. Еволюція антропологічних знань у правовому вимірі. — Стаття.

Специфіка нинішнього сприйняття юридичної антропології полягає в її наявній здатності формулювати напрями своїх досліджень на основі несистематизованих, фрагментарних знань інших наук і вже на цій основі будувати власні наукові підстави. Юридична антропология аналізує вже не єство психічних процесів людини, скільки пояснює їх в контексті природних особливостей людини, що піддаються впливу правової культури, соціальних організацій і інститутів

суспільства. В контексті життєвого досвіду людини, оточуючого її правового середовища, юридична антропологія інтерпретує всі ці моменти як якості реальної окремої людини і виказує відповідні рекомендації з позиції своїх даних.

Ключові слова: філософія права, антропологія права, правовий простір, правова сфера буття людини.

Аннотація

Завальнюк В. В. Эволюция антропологических знаний в правовой сфере. — Статья.

Специфика нынешнего восприятия юридической антропологии заключается в ее способности формулировать направления своих исследований на основе несистематизированных, фрагментарных знаний других наук и уже на этой основе строить собственные научные основания. Юридическая антропология анализирует уже не естество психических процессов человека, сколько объясняет их в контексте естественных особенностей человека, подвергающихся воздействию правовой культуры, социальных организаций и институтов общества. В контексте жизненного опыта человека, окружающей его правовой среды, юридическая антропология интерпретирует все эти моменты как качества реального отдельного человека и выражает соответствующие рекомендации с позиции своих данных.

Ключевые слова: философия права, антропология права, правовое пространство, правовая сфера бытия человека.

Summary

Zavalniuk V. V. The Evolution of Anthropological Knowledge in Legal Sphere. — Article.

The specifics of the modern perception of legal anthropology is the existing capacity to formulate their research directions based on patternless, partial knowledge of other sciences, and is on this basis to build their own scientific grounds. Legal anthropology examines the longer nature of human mental processes, as explained in the context of their natural characteristics of the person exposed to legal culture, social organizations and institutions in society. In the context of human life experience, the surrounding legal environment, legal anthropology interprets these moments as real as the individual and shows the relevant recommendations from the perspective of their data.

Keywords: legal philosophy, anthropology of law, legal space, legal sphere of human being.

УДК 343.9

В. М. Дрьомін, Н. А. Зелінська

МЕХАНІЗМИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ

Злочинність глобалізується на міжнародному рівні і представляє реальну загрозу міжнародній та національній безпеці. Криміналізується світова політика. Тривалий час міжнародні аспекти злочинності не привертали до себе достатньої уваги. У ХХ ст. дослідженню феномена міжнародної злочинності значною мірою перешкоджало ідеологічне лицемірство часів «холодної війни», що маскувало і містифікувало це явище. Політичне значення проблеми було виправданям виключення її з кола наукових досліджень. Інтерес до міжнародної злочинності виявився наприкінці 1960 — початку 1970-х рр.; з'явилися праці, що містять глибокий аналіз політичного насильства, у першу чергу, тероризму [1]. У 1980-х рр. цей феномен виявився в центрі багатьох політико-